

**ХОТИН-ҚИЗЛАР ЎРТАСИДАГИ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ
ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ**

Шермухаммедов Абдумажид Мавлянович

Юнусобод тумани ИИО ФМБ бошлиғи

Аннотация: Ушбу мақолада хотин-қизлар ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар турлари, уларнинг сабаб ва шарт-шароитлари, ҳуқуқбузарлик содир қилган хотин-қизларнинг хулқ-атвори, психологияси, профилактикасининг моҳияти, унинг ўзига хос хусусиятлари, хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари, профилактикани ташкил этишнинг механизми, хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ташкил этишда вужудга келадиган муаммолар, шунга доир долзарб масалалар таҳлил қилинган, ички ишлар органларининг ушбу соҳасини ривожлантиришга доир таклифлар берилган.

Калит сўзлар: хотин-қизлар ўртасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар турлари, хотин-қизларнинг хулқ-атвори, психологияси, профилактикасининг моҳияти, сабаб ва шарт-шароитлари.

КИРИШ

Хориж тажрибаси аёллар ўртасида ҳуқуқбузарликнинг криминалистик характеристикаси ўзига хос хусусияга эгалиги, уларнинг ҳуқуқбузарлигини ажралиб турадиган хусусиятини аниқлаган, изланишлар жараёнида аёллар ўртасида ҳуқуқбузарлик ни ўзига хос махсус жиҳатларини аниқлаган.

Кўп изланишлар натижасида куйидагиларни гувоҳи бўлдикки, аёллар одатда ҳуқуқбузарликларни катта ёшда содир этишади. Ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаб ва шароитларини ўрганганимизда куйидаги сабабларга дуч келдик: уй-жой масалалари бўйича, оила ва иш- юмушлари, шахсий эҳтиёжларини вақтида қондирилмаганлиги ва бошқа кўплаб камчиликларнинг босими остида келиб чиқаётган келишмовчиликлар сабаб бўларкан.

Давлатлар ривожланишининг энг олдинги даврларидаёқ аёллар жиноятчиликларига алоҳида эътибор берилган. Рус олими В.А. Серебрякова, вояга етган аёлларнинг (18 ёшдан катта) жиноятини аёл жинояти деб тушуниб, уни "жиноятнинг ажралмас қисми" деб изоҳлайди. Умумий ҳодиса унинг бошқа қисмлари (эркаклар, вояга етмаганларнинг жиноятчилиги) билан диалектик таъсир кўрсатадиган ва нафақат уларнинг ҳолатига боғлиқ, балки ўз навбатида уларга сезиларли таъсир кўрсатадиган³⁴.

Т.Н. Волкова, Волкова, Т.Н. Жазони ўташ ва озодликдан маҳрум етилган аёлларни қайта ижтимоийлаштириш муаммолари номли 13-сонли диссертация тадқиқотида таъкидланишича, аёл жиноятларини ажратиш жараёни

³⁴ <http://dissertation.law.edu.ru>

насронийликнинг бошланишидаёқ хужжатлаштирилган ва воиз Манес бошчилигидаги "манихей" сектасининг фаолияти билан боғлиқ. Манес таълимотида яхшилик ва ёвузликнинг қарама-қаршилиги, уларнинг доимий кураши ғояси асл "маънавий" моҳиятни ўзгартиради ва моддий асосланади. Манес назариясида ёвузлик шайтон ва унинг "дунёвий агентлари - жодугарлар ва сеҳргарлар" билан аниқланади³⁵.

Жамиятда Т.Н. Волков, диний дунёқараш ҳукмрон бўлган жойда жиноят ва жиноятчи тушунчаси теологик тоифалар доирасига киритилган бўлиб, улар аёллар жиноятини, шунингдек, умуман жиноятчиликни ўрганишда муайян конвенциялар ва чекловларни киритди. Шу билан бирга, бизга етиб келган манбалар қадимги қонун Жиноятчи аёллар ҳар доим давлат томонидан алоҳида ҳурмат ва қаттиқ жазога тортилганлигидан далолат беради.

"Энг қадимий муаллифларга мурожаат қилиб, Геллиус на Римда, на бутун Латвияда аёллар бўлиши керак емаслигини айтади. кучли шароб ичиш ва ўзларини тийишларини ва қонунларга қатъий риоя қилишларини исботлаш учун улар қариндошларини ўпишди ва шу билан аёлларнинг шароб ҳиди йўқлигига ишониришди. ичадиган аёллар нафақат энг ёмон обрўга эга бўлишди, балки судда ерини алдаганлар каби жазоланган³⁶.

Ҳиндистонда спиртли ичимликларни истеъмол қилган аёллар қаттиқ жазоланган, масалан, мастликда айбланган брахманнинг хотини уйдан ҳайдалган ва улар шароб ичган идиш пешонасига иссиқ темир билан ёндирилган.

Африкада эрининг сирларини эшитган аёлнинг қулоқлари кесилган, ошкор қилиш учун лаблари кесилган³⁷. Ўша пайтдаги яна бир оғир жиноят никоҳ садоқатини бузиш деб ҳисобланган. Ҳамма ибтидоий халқлар учун, турмуш қурган аёлнинг зиноси, у поклик қонунларини емас, балки эркаклар ҳуқуқларини бузиш сифатида қаралади.

Ҳоттентоц қонунларига кўра, ер хотинини рухсатсиз зинода айбланган бўлса, ўлдиришга ҳақли эди. Жодугарлик ва ёвуз руҳларга эгалик қилиш ўрта асрларда аёлларнинг энг оғир жинояти ҳисобланган.

Криминологияда аёллар жинояти масалалари узоқ вақт давомида тадқиқот объекти бўлиб келган. Ўн тўққизинчи асрда машҳур италян олими, қамоқхона психиатри С. Ломбросо жиноят содир этган аёлни нима ундаётганини тушунишга ҳаракат қилди. Ўтган асрнинг бошларида маҳаллий тадқиқотчилар аёл жиноятчиларни ўрганишга ҳам эътибор беришди: масалан, П.Н. Тарновская, суд-антрополог, "Қотил аёллар" монографиясида психологик мезон муҳим рол

³⁵ <http://www.legislationline.org/ru/> (Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ)

³⁶ Женская преступность.Энциклопедия приключение и катастроф. Минск, Т.,2016.517. с.

³⁷ <http://www.tsil.uz>

ўйнайдиган аёллар томонидан содир этилган қотилликларнинг таснифи берилган. Б.С. Манковский чақалоқ ўлдиришни ўрганган³⁸.

Аёл жиноятчилиги муаммосига у ёки бу даражада И.Я. Фоиницкий, В.А. Внукова, Ю.М. Антонян, В.А. Серебрякова, А.А. Габани, И.Б. Степанова, М.В. Минстер, В.К. Гавло, Ф.В. Глазйрина, Г.Г. Зуикова, М.Г. Коршик, Л.Л. Каневский, С. С. Степичева, П.П. Цветкова, А.Е. Багдасарова ва бошқалар аёллар жиноятининг айрим криминалистик жиҳатларини ўрганишган.

Ю.А. асарларида. Комова, К.А. Исаева, Е.В. Вологина, А.С. Хлопкова ва бошқалар. Ушбу жиноятларни тергов қилишда аёл жиноятларининг айрим турларининг хусусиятлари ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиш имкониятлари кўриб чиқилди.

Бироқ, устида ҳозирги босқич Россия тадқиқотчиларининг назарий ишланмаларида аёл жинояти мавзуси жиноят содир етган аёлларнинг шахсини ҳар томонлама ўрганишнинг алоҳида амалий аҳамиятига қарамай, тўлиқ очиб берилмаган. Бу, биринчи навбатда, аёл жиноятининг миқдорий ва сифат хусусиятларининг ўзгариши, аёл жиноятчи шахсининг жиддий ўзгариши, аёллар томонидан содир этилган жиноятларнинг олдини олиш самарадорлигини ошириш зарурати ва янги тадқиқотлар сезиларли даражада ошади.

Инқилобдан олдинги Россияда аёллар жиноятчилигига қарши курашнинг бўлимларини очиш, XIX асрда Россиянинг жиноят қонунчилигида эркак ва аёл жиноятчилиги ўртасидаги фарқларни ажратиб кўрсатишга қаратилган. Умуман олганда, аёллар жинояти муаммоси Россия учун долзарб эди. Ўз ишида Л.А. Кирюшина жиноят механизмидаги аёл шахси ва унинг муайян турдаги жиноятларни тергов қилишнинг суд-тиббиёт методологияси учун аҳамиятли маълумотлардан иқтибос келтирилади, ўша пайтда суд ижрочиларида 33298 та қотиллик жиноят иши бор эди. Қаттиқ меҳнатга ҳукм қилинганларнинг 11,5 фоизи аёллар, уларнинг 57 фоизи қотиллар эди³⁹.

Россияда аёллар жиноятчилигини ўрганишга биринчи уринишлар П.Н. Ломбросонинг ғояларини издоши бўлган Тарновская, ўз тадқиқотлари натижаларига кўра, аёл қотилларни икки гуруҳга ажратди ("эҳтирос ёки импульс қўзғатувчи қотиллар" ва "идрокини босган қотиллар"). Бироқ, Л.А. Кирюшиннинг сўзларига кўра, ўша пайтда бу натижалар жиноятларни суд-тиббий таснифлаш учун асос бўлиб ҳисобланмаган ва жиноятларни тергов қилиш методологиясини ишлаб чиқишда криминалоглар томонидан тўғри ҳисобга олинмаган, гарчи ўша пайтда суд-тиббиёт фанида кўплаб қизиқарли тадқиқотлар пайдо бўлган. жиноятларнинг айрим турларини тергов қилишнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида мустақил фан мақомини олди.

³⁸ Усманова Д.Р. Внутрисемейное насильственное преступление как объект изучения семейной криминологии // Вестник Уфимского юридического института МВД РОССИИ. 2016

³⁹ Женская преступность. Энциклопедия приключение и катастроф. Минск, Т., 2016. 517. с.

Аёллар жинояти ўтган асрнинг 20-йиллари бошларида ҳам текширилган, бу Москва Вазирлар Маҳкамасининг жиноятчилар ва жиноятларни ўрганиш бўйича фаолияти материалларини ўрганиш таҳлилидан келиб чиқади. Бу кабинет йиғилишларида, хусусан, чақалоқ ўлдиришни ўрганиш масаласи муҳокама қилинди. Аёл жинояти ҳақида гап кетганда, таниқли рус криминологи М.Н. Гернет, ўз асарларининг катта қисмини аёллар жиноятчилигини ўрганишга бағишлаган. У аёллар томонидан содир этиладиган турли хил жиноятларни ўрганиб, айниқса, чақалоқ ўлимига урғу берди. XIX аср охирида Россияда унга ҳукм қилинган 70 эркакка 3940 аёл тўғри келган⁴⁰.

Ғарбнинг статистикасини ўрганиш жараёнида шу нарса аниқландики, ҳуқуқбузарлик содир этган аёлларнинг яримидан кўпи 30 ёшдан ошган аёллардир. Маълумотларга кўра, 30-50 ёшли аёлларнинг ҳаётий фаолияти юқори бўлиб, уларнинг криминалистик ҳатти-ҳаракатларида яққол кўзга ташланиб турадиган жиҳатлари: уларнинг хулқ-атвори, ҳар-хил вазиятларда ўзларини тутиши, мансаблари орқали қўлга киритган ҳурматлари, ўқув даражаларидир⁴¹.

Ҳуқуқбузар аёлни ажратиб турадиган белги бу - унинг ҳаётда синовларга бардош бера олмаслигидир, осонгина ёмон йўлларга кириб кетишидир. Шахсий ҳаётига келсак, 30 ёшдан ошган ҳуқуқбузар аёлларнинг ва айниқса, 40 ёшли аёлларнинг ёлғизлиги, ота-онасидан эрта ажрагани ва турмуш ўртоғи йўқлиги маълум бўлди⁴².

Ҳозирги кунда назар солсак аёлларнинг аксарияти, 30-45 ёшгача бўлган аёлларнинг жамиятда бўлган ўрни, ижтимоий ва сиёсий фаоллиги, ишлаб чиқариш соҳаларида тутган ўрни диққатга сазовордир, баъзилари эса бошлиқлар лавозимларга тайинланяпти.

Ҳуқуқбузар аёллар ҳуқуқбузарлик содир этиш вақтида яримидан кўпи турмуш қўрган, бир ёки ундан ортиқ фарзандлари бўлган аёллар ҳисобланади. Кўп ҳолатларда суд ҳукмига кўра жазо тайинлангандан сўнг, маҳкума жазони ижро этиш муассасасидаги шароитларга ҳали кўникмай туриб, унинг оиласи бузилиб кетяпти ва эркак кишиларнинг кўпи бошқа аёллар билан оила қуряпти, таъкидлаб ўтиш керак-ки, ҳамма хорижий давлатларда бундай камчиликлар кузатилавермайди. Такидлаш жоизки, жазодан озод этилган аёлларнинг аксарияти тўғри йўлга кириб, тинч ва тотув ҳаёт қуриб кетишмоқда.

АҚШнинг машҳур журналининг маълумотига кўра, ҳуқуқбузарлик содир этаётган аёлларнинг кўпчилик қисми олий ва ўрта-маҳсус маълумотли, яъни меҳнатга лаёқатли, қўлида хунари бор аёллар содир этган. Бундай вазият келиб

⁴⁰ Женская преступность.Энциклопедия приключение и катастроф. Минск, Т.,2016.517. с.

⁴¹ Абдурасулова Қ.Р., О.Г.Закирова, Ф.М.Мухиддинов, Ш.Х.Алиев, С.Б.Хўжақулов, Б.А.Умирзақов, Ғ.С.Қаршиев. Виктимология: Дарслик \ Т, 2021 165 бет

⁴² Криминология. Умумий қисм: Дарслик / И. Исмаилов, Қ.Р. Абдурасулова ва бошқалар. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015 й. Б–179

чиқиши ўрганилганда, объектив ва субъектив омилларни ҳаётнинг бир-бирига бўлган қарама-қаршиликлари, кўп меҳнат қилиб, лекин маошлари эҳтиёжларини қопламаётганини ва “тоза” меҳнат билан Мегаполисдан уй сотиб ололмаётганлиги, машина ҳайдай олмасликлари, уй-юмуш ва бошқа шахсий муаммоларни сабаб қилиб кўрсатишган⁴³.

Аслида эса америкалик криминолог олимларининг фикрича:

-дунё ривожлангани сари технологиялар ривожланиб бормоқда ва ҳар бир боланинг онгига компьютер ва бошқа технологиялар орқали “заҳарли” оммавий маданият етиб бормоқда;

-таълим-тарбияни ота-оналар эмас, балким, компьютер-технологиялар бермоқда ва натижада шахс ҳис-туйғусиз ўсмоқда;

-аёлларнинг аксарияти балоғат ёшидан ўрганиб қолган, енгил-елпи ҳаётлари орқали улар жинсий гуруҳларнинг “илмоғига илиниб” ҳар-ҳил оқимларга аралашиб қолишмоқда;

-қизларни балоғат ёшида ҳеч бўлмаганда ўзи мустақил равишда оиласи учун таом тайёрлаш, отаси ёки яқин синглиси, кукаси учун бир нимани тикиб бериши, оиласи учун хар куни фойдали кўл меҳнатини бажариши йўқолиб кетганлиги, аёллар замонавий асбоб-ускуналарга ўрганиб қолгани натижасида кўлида бажариши лозим бўлган вақтда ўша машинка ёки яқин дўконга бориб тайёр таом олиб келиши, уларни “оилам учун” деган фикрдан узоқлашишига сабаб бўлиб келмоқда;

-яна бир муҳим жиҳат аёл киши бармоғидан келадиган нейро-тўлқинлар, уларни аёл жинсига мансублигини билдириб турувчи мияга ягона тўлқинларни йўқолиб кетаётганлигини таъкидлаб ўтишади.

“Аёлларни ҳуқуқбузарлик содир этиш омилларини санаш учун сон етмайди,-дейди Ю.М.Антонян,- лекин ёшлигида кичик қийинчиликларга чидай олмайдиган шахс, келажакда кўп муаммоларга дуч келганда, оғир меҳнатдан қочиб енгил меҳнатни танлаш орқали, бир жойда кўним топмай, оқибатда жамиятнинг заиф нуқтаси айланади.”⁴⁴

Германия олимлари рецидив ҳуқуқбузарликларни ўрганиш жараёнида шуни маълум қилишадикки, аёлларнинг рецидив ҳуқуқбузарлики эркак рецидивлардан фарқи содир этган ҳуқуқбузарликларни оғирлигида, рецидив ҳуқуқбузарликнинг психологик келиб чиқиши ўрганилганда, аёллар кўп ҳолатларда, содир этган ҳуқуқбузарликларидан оғирроқ ҳуқуқбузарлик содир этмас экан, эркаклар аёллардан фарқли ўлароқ, ҳуқуқбузарлигининг шахсга бўлган хавфи оғирлаша борар экан, лекин рецидив ҳуқуқбузар аёлнинг ўзига ҳос хусусияти бу кўп маротаба ҳуқуқбузарлик йўлига кириб қолиши ва вояга етмаган кизлардир.

⁴³ Габияни А.А. Преступность среди женщин.- Тбилиси, 2015. – 74 С.

⁴⁴ Антонян Ю.М Социальная среда и формирование личность преступника.- М.,2018.С. 108.

Бундай жиноий мақомларни ўрганиш жараёнида, аёлларни, ҳуқуқбузарлик оламидаги мақомига қараб, уларни психологияси, ақл-заковати, нимага қодирлигини билиш мумкин, шу тариқа, уларга одил жазо тайинлаш мумкин бўлган.

Yellow Criminal журнаliga мувофиқ⁴⁵, 2010-2015 йилларда аёллар ўртасида ҳуқуқбузарликни ўрганилганда 43% аёллар шахсга қарши ҳуқуқбузарликнинг ҳаётга ва соғлиққа қарши ҳуқуқбузарликлар содир этган, 38% аёллар иқтисодиёт соҳасида (растрата, ўғирлик, талончилик, фирибгарлик ва ҳ.к), қолган 11% и бошқа кўринишдаги ҳуқуқбузарликлар ҳисобланади. Булардан 35-50 ёшдаги аёллар, одам ўлдириш, ўғирлик, фирибгарлик, кўшмачилик, терроризм, одам савдоси каби ҳуқуқбузарликлар билан шуғулланиб келмоқда, 20-35 ёшга қадар бўлган аёл ҳуқуқбузарлар ўғирлик, талончилик, фирибгарлик, ҳукуматга қарши ҳуқуқбузарликлар, гиёҳвандлик моддаларини қонунга ҳилоф равишда сотиш, қонунга ҳилоф равишда ўқ отиш қуролларини сотиш жиноий ишлари билан шуғулланиб келишмоқда. Ҳуқуқбузар аёлларнинг ҳуқуқбузарлик қилишига уни ўраб турган атроф - муҳитдаги салбий ахлоқий сифатларни шакиллантирилганлиги ва уларни содир этиш учун кўп омиллар туртки бўлгани аниқланмоқда, масалан:

- аёлларнинг иродаси пастлиги;
- ҳуқуқий онги ривожланмаганлиги;
- салбий шароитларни узоқ муддатли таъсир этиши;
- оиланинг тасири (муҳит, кўполлик, ичкилик ичиш ва ҳоказо);
- атрофдагиларнинг таъсири (ишда, турмуш тарзида ва ҳоказо);
- бўш вақтнинг кўплиги ёки аксинча вақтининг етишмаслиги;
- оммавий маданиятнинг турмуш тарзига таъсири;
- гиёҳвандлик, пул ва молга ҳирс қўйганлигини таъсирида ва ҳоказолардир.

Буюк Британиянинг олимлари маҳқумаларни ўрганиш жараёнида, бахтсиз ходисаларни мустасно қилиб, барча ҳуқуқбузарликларнинг томири маҳқуманинг шахсий ички кечинмалари яъни психологияси ва оиласи деб таъкидлашган. Оила ва оиладаги носоғлом психологик муҳитнинг аёлнинг хулқ - атворига таъсир қиладиган номақбул шароитлар, эр-хотин ўртасидаги низолар, аёллар руҳиятидаги, хулқ-атворидаги ўзгаришларни келтириб чиқаради, Шунингдек, оиладаги етишмовчиликлар, фарзанд кўрмаслик, турмуш ўртоғининг кўп ичиб келиши, гиёҳванд моддаларини истеъмол қилиши, маънавий онгининг бўшлиғидир.

Маҳқуманинг шахсий ички кечинмалари деганда, шахс шаклланаётган вақтдан бошлаб, атроф-муҳит, уни ўраб турган дунёга бўлган муносабатлари, характери, темпераменти, дунёкараши, рухий ҳолати ва оилада кўрган

⁴⁵ <http://www.legislationline.org/ru>

тарбиясига, ички кечинма , яъни холатга бўлган муносабатлари ва бошқалар тушунилади .

Хуқуқбузар аёл шахси хуқуқбузарликнинг асосий интеллектуал-маънавий ҳислатлари руҳий ва жисмоний ҳолатининг мажмуидир .Хуқуқбузар аёлнинг шахсини ўрганиш, содир этган қилмишини баҳолашни, шу жумладан, индивидуал башорат қилинишини таъминлаш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Хуқуқбузар аёл тўғрисида ҳар томонлама ва чуқур тассавурга эга бўлиш учун таҳлил қилиш нафақат хуқуқбузарлик содир этилган вақтни ва уни текшириш даврини, балки текширилувчининг ривожланишини ҳам қамраб олиш керак. Бунда хуқуқбузарлик содир этилишининг яширин мотивлари ҳам, психологик-психиатрик хусусиятларини ҳам баробар инobatга олиш лозим . Хуқуқбузар аёлнинг шахси ва хуқуқбузарлик ўзаро боғлиқ бўлганлиги боис , криминалистик иш доирасида аёлнинг шахси тўғрисида тегишли маълумотларни олиш хуқуқбузарликка қарши курашиш фаолиятининг асосий масалаларига киради.

Криминолог олим Дагель хуқуқбузар аёллар шахсини қуйидагича тавсифлайди :

-жисмоний бақувватлиги, ташқаридаги қарши ҳаракатларни ўз кучи билан енгаман деб ўйлайди ;

-содир этган хуқуқбузарликнинг ҳарактерига қараб, масалан ўғирлик, босқинчилик, қотиллик ва ҳоказолар ;

-олдинги содир этган хуқуқбузарликнинг ҳарактерига қараб, кейингисини шу хуқуқбузарликга ўқшашлиги томонидан яқинлашиши ;

-хуқуқбузар аёлнинг психологик ўзига хослиги, масалан, унинг темпераменти , эмоция, қизиқувчанлик даражаси , энг муҳим жиҳатларидан бири хуқуқбузарлик содир этишга мойилликнинг мавжудлиги ва бошқалар;

-хуқуқбузар аёлнинг психологиясининг қай даражада тузилганлиги ;

-унга хуқуқий жазо чоралари таъсир қилганлиги ёки йўқлигидандир.

Тадқиқотчи Б.Сахаров умумий хуқуқбузарларни қуйидагича тавсифлайди:

-шахсни шахсга нисбатан атайлаб хуқуқбузарлик содир этиши . Безорилик , номусга тегиш, ўғирлик , тан жароҳати , ва шу кабилар ;

-шахсни мулкани талон-тарож орқали атайлаб хуқуқбузарлик содир этиши , масалан , кўролмаслик оқибатида , қасддан хуқуқбузарлик содир этиш холатлари ;

-мансабни суистеъмол қилиш орқали , порахўрлик ёки бирор ҳаракат ёки ҳаракатсизлик содир этишдан бўйин товлаш ;

-енгилтаклик оқибатида (иродасизлик , сабрсизлик) натижасида содир этилган хуқуқбузарлик⁴⁶.

⁴⁶ Усманова Д.Р. Внутрисемейное насильственное преступление как объект изучения семейной криминологии // Вестник,Т., Уфимского юридического института МВД РОССИЯ. 2016

Ҳар бир жамият ривожланиши ва ўзгаришига қараб ҳуқуқбузарликларнинг янги-янги турларини ўйлаб топадилар . Масалан , бугунги кунда бутун жаҳон миқёсида хаккерлик, наркотик моддалар билан ноқонуний равишда муомала қилиш, айниқса аёллар ўртасида ҳуқуқбузарликнинг таҳлили натижасида ёнланма қотиллик, одам савдоси , ёшларни жиноий секталарга жалб қилиш , бола ўғирлаш , бола ўлдириш, фирибгарлик , камомад, бухгалтерия (ҳисоб) соҳасидаги баъзи турдаги ҳуқуқбузарликларва ҳоказолар .

Маиший хизматларнинг яхши ривожланмаганлиги, одамлар ўртасидаги муносабатларда кескинликнинг ортишига, низоли ижтимоий-психологик муҳит шаклланишига олиб келади⁴⁷.

Тадқиқотлар натижаларининг кўрсатишича , маиший хизматлар камроқ, ривожланган ҳудудларда ушбу соҳадаги низолар бошқа жойдагиларда кўпроқ бўлади .

Аёл ҳуқуқбузарлик содир этиш вақтида унинг руҳий ҳолати биринчи ўринга чиқади , инсон ҳулқида эса ташқи омиллар тизими, ички шарт – шароитлар тизими билан белгиланади . Шу боис, ҳар бир ҳуқуқбузарликда объектив (ташқи) ва субъектив(ички) омилларнинг бирлиги кўринади . Ҳеч бир ташқи омил ҳам , ҳеч бир ички ҳолат ҳам ўз-ўзича ахлоқий актни юзага келтирмайди .

Шу маънода, аксарият ҳуқуқбузарларда ўз-ўзидан юзага келадиган мойилликларнинг таъсодифий вазиятларга боғликлиги ҳосдир . Шахснинг ўзини ўзи бошқариш тизимининг тарқоқлиги, аксарият ҳуқуқбузарларнинг бир-биридан ажратиб турувчи асосий психологик жиҳатлардан биридир . Ҳуқуқбузарларнинг айрим худбинона интилишлари, ғайри-ижтимоий тус олганда уларнинг ахлоқий тизимини онг ости мойилликлари даражасида бошқаради .

Аёллар ўртасидаги ҳуқуқбузарликга қарши курашиш бутун жаҳон миқёсига чиққан долзарб масалалардан бири бўлиб, ҳуқуқбузарликлар орасида инсонпарварлик жиҳатидан жазо тайинлаш мушкул бўлган муаммо ҳисобланади.Чунки аёл киши жамиятни асосий ҳисобланган оилани яратувчи, янги авлодни тарбиялувчи, жамиятнинг келажagini тарбиялайдиган шахс ҳисобланади. Жаҳонда аёл кишиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи кўплаб конвенциялар, соғлиғни сақлаш органлари томондан она ва бола учун текин муолажалар, жамиятда ўз ўрнини эгаллашга ёрдам берувчи махсус муассасалар, фондлар ва ҳоказолар яратилган .

Ҳуқуқбузарлик содир этган аёлни ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқбузарликларни олдини олиш бўйича чора-тадбирлар ҳуқуқни сақлаш органлари томонидан ишлаб чиқилган. Аёл турмушининг ижтимоий- иқтисодий

⁴⁷ Якубов Ш.М. Ўзбекистон ҳуқуқий тизимида қадрият ва тамойилларнинг шаклланиши: Юридик фан. ном. дисс. автореф. –Т., 2008. –Б. 16.

шароитларини ўрганиш , ҳуқуқбузарлик содир этишга кўмаклашувчи шарт-шароитларини аниқлаш ва бартараф этиш мақсадида Буюк Британия, Лотин Америка , АҚШ, Италия ва Германияда аёллар ҳуқуқбузарликлари бўйича махсус бўлимлар ва ташкилотлар тузилган . Буюк Британияда ва АҚШ да қуйидаги курунишда махсус профилактик чора-тадбирлар квартал-инспекторлари томонидан округ прокурорини руҳсати билан қўлланилади , масалан: «Neighborhood watch» (Кўшнингнинг кузатуви), Crime stoppers (ҳуқуқбузарликни тўхтатувчилар), «WEED and SEED» ва ҳоказолар⁴⁸.

Юқорида кўрсатилган барча тадбирлар фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш кафолатларини, шу жумладан, аҳоли билан тўғридан-тўғри мулоқот орқали йўлга қўйилган бўлиб , жамоатчилик назоратини, маҳкумалар ва ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахслар устидан кучайтириш, уларни ҳуқуқий, ижтимоий, психологик , тиббий, педагогик ёрдамлар кўрсатиш , ижтимоий ҳаётга аёллар ўрнини кўпайтириш, уларни фойдали меҳнатга жалб этиш, телекўрсатув ва радиоэшиттиришларда айнан аёллар ўртасидаги ҳуқуқбузарликга қарши қаратилган чора тадбирларни эълон қилиш, ҳуқуқбузарлик содир этган аёлни телевидиния воситалари орқали тўғридан тўғри намойиш этиш ва жазо тайинланиш жараёнини очиқлик ва шаффовликда кўриб чиқишга қаратилган.

Швецария олимлари аёллар ўртасида ҳуқуқбузарликнингни ўрганиш жараёнида, шахс оиладаги муҳитнинг шаклланиши, ўзининг ижобий ёки салбий таъсирини кўрсатишида намоён бўлади деганлар. Оиладаги носоғлом ижтимоий-руҳий муҳит, нафақат, шахсни ўзини ҳаёти, балким, уни ўраб турган шахсларга ҳам тарқалишига сабаб бўлади⁴⁹. Шунинг учун Швецарияда оила қиз фарзанд кўрса, унинг туғилиш маросимида қатнашувчиларнинг барчаси оқ рангли либос кийишлари шарт бўладилар , чунки оқ ранги поклик ва беғуборлик рамзи деб тан олинган. Аслида эса, психология жиҳатдан қарайдиган бўлсак, швецарияликлар фарзандига ёшлик давридан оқ рангни яхши хислат, яхши ният, беғуборлик ва бошқа яхшиликка ундовчи биринчи сигнални онг ости психологиясига, шу орқали таъсир этишади деб ўйлашган. Балким, айнан шу боис, Швецарияда аёллар ўртасида ҳуқуқбузарликнинг коэффициенти пастдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдурасулова Қ.Р, Ж.С. Мухторов. Аёллар ўртасида ҳуқуқбузарликнингни сабаб ва шароитлари ҳамда профилактикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент-2016Алексеев А.И. Криминология. Учебник. – М., 2002, – С. 103.

⁴⁸ <http://dissertations.law.edu.ru>

⁴⁹ Аваесов Г.А Криминология и социальная профилактика. – М.,1980 – С.459.

2. Абдурасулова Қ.Р, О.Г.Закирова, Ф.М.Мухиддинов, Ш.Х.Алиев, С.Б.Хўжақулов, Б.А.Умирзақов, Ғ.С.Қаршиев. Виктимология: Дарслик // Т, 2021 165 бет
3. Абдурасулова Қ.Р, О.Г.Закирова, Б.А.Умирзақов, Ғ.С.Қаршиев Криминология: Чизмалар альбоми. Т-2020
4. Абдуллаходжаев Г.Т. Предупреждение краж и мошенничества: виктимологические аспекты. дисс. канд.юрид.наук. – Т., 2004. – С. 117.
5. Веретина Ю.А. Изнасилование как вид криминального насилия против женщин // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция 2016
6. Мухиддинов Ф.М: Юриспруденция мутахасислиги “Жиноят ҳуқуқи” соҳасининг Виктимология фани бўйича ўқув-услугий қўлланма. Т-2019 й
7. Усманова Д.Р. Внутрисемейное насильственное преступление как объект изучения семейной криминологии // Вестник Уфимского юридического института МВД РОССИЯ. 2016
8. Исмаилов И., Миразов Д., Мухторов Ж.С. ва бошқ. // Ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этиш: Ўқув қўлланма. - Т.: 2017. Б-105.
9. Муҳамедов Ў.Х. Замонавий ёндашув асосида профилактика инспектори фаолиятини ташкил этиш: Ўқув-услугий қўлланма. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. — Б. 37.